

DOI: 10.18427/iri-2018-0029

„Hiába magyarok?” – A nyugati diaszpóra első és második generációs stratégiái

Ládonyi Zsuzsanna

**Semmelweis Egyetem Egészségügyi Közszolgálati Kar Mentálhigiéné Intézet,
Budapest**

ladonyi.zsuzsanna@public.semmelweis-univ.hu

A rendszerváltás előtt nyugatra disszidált magyarokra vagy az uniós csatlakozásunk óta a szabad mozgás jegyében külföldre költözött magyar ajkúakra is igaz, hogy az elvándorlás során részben megterhelő, ugyanakkor fejlesztő hatású alkalmazkodási procedúrán mennek keresztül, ami a kulturális és társadalmi viszonyok megváltozásán keresztül az egyén szintjén nézve az egész személyiséget érinti. Az általam vizsgált kérdés az, hogy milyen megküzdési stratégiákat alakít ki az egyén, illetve a közösség mindegyike válaszként, az első és a második generáció vonatkozásában.

A kutatásom célkitűzése: a magyarok által legkedveltebb migrációs célpont országában, azaz Németországban, annak legnagyobb lélekszámú észak-nyugati fekvésű tartományában, azaz Észak-Rajna-Vesztfáliában élő magyarokkal készített interjúkon keresztül mélyre ásni a migrációs folyamatok lélektanában. Az egyes eseteken keresztül feltárni, hogy a beilleszkedés során a stresszre, a fokozott alkalmazkodást igénylő helyzetekre milyen megküzdési stratégiákat választanak. A célkitűzés az, hogy az egyes esetek mélyreható tanulmányozása által, ha nem is általános, de feltételezhetően további hasonló esetekre is érvényes következtetéseket vonjak le.

Breakwell¹ (1986) megküzdési stratégiák elmélete² jó kiindulásként szolgálhat számunkra a migráció során átélt identitáskrízis feloldásának értelmezési keretéhez. Hiszen az identitáskrízis által alakuló önazonosságunk és a lakhely-, kultúra- és társadalomváltásból fakadó rengeteg változás újabb és újabb megküzdési stratégiák kialakítását teszi szükségessé, amelyeket aztán a személyiségünkbe be kell építeni (Horvát és mtsai, 2006). Lazarus (1966) nevéhez fűződik a megküzdéshez kötődő kutatások kezdete (Susánszky & Szántó, 2003), így Breakwell (1986) is tőle veszi át lényegileg a megküzdés definícióját: minden olyan gondolat vagy cselekedet, aminek az a célja, hogy az identitásra irányuló fenyegető hatásokat elhárítsa vagy

¹ Breakwell által használt fogalmak magyar fordítását Kállai Gyöngyitől (2010) kölcsönöztem.

² Breakwell alapvetően nem migrációs mezőben értelmezve alkotta meg saját modelljét.

módosítsa. A megküzdést dinamikus változó folyamatként³ írja le, a megküzdési stratégiákat intrapszichikus⁴, interperszonális⁵ és csoportszintű⁶ stratégiákra osztja.

A stresszből eredő életesemények hússzor gyakrabban fordulnak elő migránsoknál, mint az őslakos népesség körében (Uslucan, 2009). Az, hogy egy stresszhelyzetet fenyegetőnek tekintünk vagy nem, sokkal inkább szubjektív megítélés⁷ kérdése, mint objektív körülmények együttállása (Breakwell, 1986). Ha azt tanuljuk meg, hogy a nehéz helyzetekkel, krónikus stressz-helyzetekkel nem tudunk megküzdni, akkor a „tanult tehetetlenség” érzése rögzül, de ennek mintájára a pozitív pszichológia bevezette a „tanult leleményesség” (Kopp & Martos, 2011) fogalmát. Tehát az is rögzülhet, az is bevésődhet, ha egy krízishelyzeteket sikeresen megoldottam, akkor kialakulhat bennem az a (ön)bizalom, ami hozzájárul a pozitív érzelmi állapotomhoz, hogy a jövőben is képes leszek megküzdni az élet nehézségeivel.

A nyugati diaszpóra magyarjaira is igaz, ami a többi elvándorolt csoportra, hogy nehezen elérhető. Számos kutató számol be arról az alapvető nehézségről, hogy a migráns célcsoport elérése már az első lépéseknél is nehézségbe ütközik függetlenül attól, hogy kvalitatív vagy kvantitatív kutatásról van szó (Várhalmi & Kovács, 2014; Melegh, 1999; Kovács, 2009). Várhalmi és Kovács (2014) részletesen elemzik a migrációkutatás módszertani problémáit írásukban, hogy mindezek miatt már a mintavétel, illetve a reprezentativitásra való törekvés is mennyire problémás kvantitatív módszerekkel végzett vizsgálatok során. Mindezek alapján a migrációra irányuló, kifejezetten mélyfúrást igénylő kutatások esetében releváns választás a kvalitatív módszer, ami alapján nem lehet a teljes populációra érvényes következtetéseket levonni, de feltételezni lehet, hogy más esetek is hasonlóak a részletesen bemutatottakhoz (Koltai et al., 2015).

A kutatásom során elsőgenerációs magyarokkal (16 fő) készítettem interjúkat⁸, nagyrészt narratív életútinterjút, illetve 3 közösségvezetővel félig strukturált interjút is. Egy interjúalanyom a második generációhoz tartozik, aki a szülei életútjáról és saját második generációs tapasztalatairól számol be részletesen. Az interjúalanyaim részben a rendszerváltás előtt még disszidensként nagy kockázatot vállalva érkeztek Nyugatra, részben 1990, illetve Magyarország Európai Unió csatlakozását követően, azaz 2004 után szabadon telepedtek át Németországba. Továbbá származási helyüket tekintve elmondható róluk, hogy kb. fele-fele arányban oszlik el a Magyarországon (9 fő) és Erdélyben (7 fő), illetve a Vajdaságban (1 fő) születettek aránya.

Két interjúalanyom kivételével mindenkinek született gyermeke, van, akinek még a kiköltözés előtt, van, akinek már Németországban, sőt néhányan már nagyszülőkké is váltak. A biológiai és szülői generativitás mellett beszélhetünk a kultúra átadására

---

³ A körülmények változásának hatására néha egyik stratégiáról a másikra válhatunk, vagy egyszerre több stratégiát is bevetünk a megküzdés során, véli Breakwell (1986).

⁴ Az intrapszichikus stratégia az egyéni belső zajló folyamatokat jelöli, amelyek lehetnek elkerülő stratégiák, vagy elfogadó stratégiák, de lehetnek a jelenlegi és jövőbeni identitástartalmak folyamatát megváltoztató megküzdési stratégiák, mint pl. a korábbi értékelés kritikája.

⁵ Az interperszonális forma megnyilvánulhat izolációban, konfrontációban, rejtőzködésben/elfedésben, engedelmeskedésben/alkalmazkodásban.

⁶ A csoportszintű megküzdési stratégiának is lehet több szintje, az egyik ezek közül a többi csoporthoz való tartozás, egy másik módja a csoportsegítés igénybevétele, a harmadik lehet pedig a csoportos cselekvés, ami társadalmi változások előidézése céljából alakulhat.

⁷ Susánszky & Szántó (2003) a fenyegetettség megítélését befolyásoló tényezők között az egyén értékrendjét, személyiségét és általános egészségi állapotát emelik ki.

⁸ Hozzájuk három kezdőponttal, hólabda módszerrel jutottam el.

irányuló, ún. technikai generativitásról és annak megszilárdítását, megújítását leíró ún. kulturális generativitásról (Kotre, 1984 idézi Huseby-Darvas, 2008). Jelen esetben nem a generációs kontinuitás kulturális szinten való megvalósulása érdekel, hanem sokkal inkább az, hogy hogyan viszonyul az első generáció a másodikhoz. Az alap kutatásom fókuszban nem azok a gyerekek állnak, akik a szüleikkel együtt tulajdonképpen nem saját döntésük alapján, hanem passzívan kvázi „elszenvedve” érkeztek új „hazájukba” vagy pedig akik magyar anyanyelvű szülő(k) gyermekeként jöttek a világra Németországban. Mégis jelen tanulmányban érdemesnek tartom a szülők szemszögéből rátekinteni gyermekeik szerepére, helyére a migrációs folyamatban, látva, hogy motivációs hatásuk miként jelentkezett felmenőik megküzdésében. Továbbá lényeges szempont, hogy a szülők milyen stratégiákat követtek pl. a gyermekek nyelvhasználata vonatkozásában. Interjúrészletekkel alátámasztva szó lesz a továbbiakban még a „kulturális bróker szerepről”, mint a második generáció beilleszkedését leíró egyik elmélet gyakorlatban való megvalósulásáról, az identitás kérdéséről és az annak megőrzésére irányuló közösségi vagy egyéni stratégiákról, a párválasztás kérdéséről, ami már a harmadik generáció felé is mutat.

Több magasan kvalifikált, értelmiségi szülő, mind a magyarországi, mind az erdélyi származásúak kiemelik, hogy a gyerekeik milyen karriert futottak be, amire otthon nem lett volna lehetőségük. A kimagasló eredményekről hallva feltételezhetjük, hogy a második generáció ezen esetekben azonosult a szülők teljesítményelvárásaival és elfogadta, hogy extra erőfeszítések által képes lesz behozni a migrációs háttérből fakadó hátrányát. Így vall erről egy erdélyi származású anyja: *”...mindenben messze a legjobbak voltak. (...) Osztályelsőként végeztek, stb. (...) az idősebb lányunk (...) több országos versenyt nyert (...) Végül is ő gazdasági szakot végzett, 2 vagy 3 évet Budapesten (...) Megkapta a legnagyobb ösztöndíjat is, (...) és megkapott egy kutatói állást Bécsben, hogy ott fejezze be a doktorátust.”* Így érthető a következő mondat is a gyermekeit dicsérő anyja szájából: *„A gyerekeknek rettenetesen hálás vagyok, mert annyira szuperül viselkedtek, tényleg, egy pillanatnyi problémát nem okoztak, se az iskolával, soha, tényleg nem volt probléma.”*

A gyerekek sikere legitimizálja is a szülők egykori döntését, azaz hogy elhagyták a hazájukat, és külföldön próbálnak szerencsét. Mindez azonban hangsúlyosan a rendszerváltás előtti disszidenseknél kerül elő hatványozottan, mivel az egykori szocialista blokk országában még az utazás is korlátozva volt és így pl. a nemzetközi karrierépítésre nem is volt esély. Egy Magyarországról származó apa mondatai is ezt támasztják alá: *„Életem legokosabb döntése volt, az biztos. Meg hát a gyerekek ugye hát azt a... Aztán a nagyobbik, az egy nagyon okos, értelmes gyerek. (...) mindent jelesen csinált, amit el lehet képzelni. Akkor ledoktorált, minden. És, akkor egy nagyon jó állása volt; kapott... (...) És akkor fölvevtek (...) egy világcég [-hez] és akkor ott egy ilyen európai igazgató lett. Szóval (...) ha Magyarországon maradunk, ezt nem lehetett volna, ezt a karriert – vagy mit tudom én – ezt az állapotot... elérni.”* Ugyanakkor a második generáció belekerül az ún. „kulturális bróker” (Barna et al., 2012) szerepbe, ami azt jelenti, hogy közvetítőként kell fellépnie a befogadó közeg és a szülei között. A szülők nyelvtudásbeli hiánya miatt a gyerekeknek, akik már az iskolában tanulják és használják a nyelvet, kell tolmácsként fellépni különböző a hivatalos élethez kötött szituációban.

Az egyik elsőgenerációs interjúalanyom erről így vall: *„Ha az volt, hogy ha kellett valami normális levelet írni, akkor odaadtam a [fiamnak] és akkor ő kijavította, vagy*

megírta. Ez volt. Ez a hátrányom mind a mai napig megvan, hogy a der-die-das-t még mindig nem tudom.”

Ez egy rendkívül konfliktusos és megterhelő helyzet lehet a hirtelen megváltozott szerepbe került iskolás korú gyerek számára, amiről az egyetlen második generációs interjúalanyom így vall: *„És ahogy a gyerekek egyre jobban beszélnek a nyelvet, annál jobban kell átvállalniuk olyan felelősséget, ami tulajdonképpen a szülő felelőssége lenne. Ez ott kezdődik, hogy elmenni a külföldieknek a hivatalába és ott fordítani, és ott – hát úgy mondom – mosolyogni, kedvesnek lenni, jó pofát vágni. Mert hogyha a gyerek ott valamit elszúr, akkor esetleg nem hosszabbítják meg a tartózkodási engedélyt. Hogyha a szülő beteg, akkor a gyerek megy el 12-13 éves korában az orvoshoz, hogy fordítson, mert a szülő nem beszél a nyelvet; nem fogja érteni, hogy az orvos mit mond. És az annyira átszövi a mindennapokat, hogy én ezt egy nagyon nagyon nagy megterhelésnek éreztem. Azt, hogy a szüleim ilyen módon rám vannak utalva, és hogy gyakorlatilag nincs is lehetőségem arra, hogy gyerek legyek. Szerepcsere történt. Mindig azt szoktam mondani, hogy az én gyerekkoromnak akkor lett vége, amikor 10 éves koromban átléptem a magyar határt.”*

Saját helyzetének problematikuságának további szempontjait is kiemeli ez a második generációs interjúalanyom: *„Először is a gyerekeknek kell legitimálni azt, hogy ennek a disszidálásnak volt értelme. Tehát a gyerekek legyen az élete olyan, hogy jobb, mint a szülőé. De ez még fölerősödik. Szóval ez még egy normális elvárás, még Magyarországon is, sok családban, de itt még fokozottan kerül elő. Mert ugye a családdal szemben is bizonyítani kell azt, hogy volt értelme ennek a disszidálásnak. (...)A gyerekeknek volt a feladatuk az, hogy tanuljanak meg németül, de nagyon hamar. Mert az összes többi disszidens azt meséli, hogy 'az én gyerekem már két hónap után folyékonyan beszélt..'. Senki sem mondja meg igazán az igazságot. És legyen a bizonyítvány is jó, mert másképp, ugye, nincs lehetőség arra, hogy továbbtanuljon. Viselkedjen a gyerek jól, ne 'bosszantsa' a szülőt, mert a szülőnek már van elég problémája; nem akar még a gyerekek a problémájával is foglalkozni. Anyagi problémák, stb. Hát egy ilyen disszidálás... az ember megérkezik három bőrönddel. S az egészséget újra kell építeni, a bútortól kezdve a mosógépig mindent. Tehát ez egy nagyon nagy megterhelés.”*

Ez a verejtékes procedúra egy iskolás korú gyerek számára kiegészül azzal is, hogy a korábbi szociális hálóját, társas kapcsolati rendszerét is elveszíti, amit újra kell építeni. Az a második generációs gyerek, aki tulajdonképpen nem saját döntéséből, passzív elszenvetként érkezik egy idegen világba, fokozottan kiszolgáltatott, ha életkorából kifolyólag több mindent (nyelvet, kultúrát, barátokat, stb.) hagy otthon, azaz több a vesztesége. Tehát lényeges szempontként emelődik ki, hogy a gyerek hány éves a kiköltözéskor. Az alacsonyabb életkornak védő hatása is van, míg az iskolás vagy kiskamasz korban a már kialakult kapcsolati háló és társadalmi beágyazottság miatt nagyobb veszteséggel is jár a kultúraváltás: *„Az is számít, hogy milyen korban..., a gyerekeknél, amit én láttam, hát a miénkek nem sínyltek meg, de ennek megint különböző hátterei voltak. De nagyon sokaknál láttam, hogy akik olyan tizenévesen jöttek ki gyerekek, ott bizony megsínyltek. Mert nekik már akkor ott elkezdődnek ezeknek a kis kötődések, és attól nagyon szenvedtek.”*

Az iskolás korban átélt migráció is kettős hatású lehet, mint ahogy az alábbi példa is mutatja. A gyermek személyiségétől, lelki alkatától és tanulási, alkalmazkodási készségétől is függ, hogy hogyan sikerül beilleszkednie, megtalálni a helyét: *„Ugye a gyerekek nem tudtak abszolút németül; meg kellett ismételnit az osztályt, amit Magyarországon elvégeztek. És akkor tehát mondjuk eléggé kemény volt nekik is*

(...) a nagyobbik az mindig ügyes volt, az mondta, hogyha mi nem jöttünk volna el, akkor ő jött volna ki. A kicsi, azért az eléggé érzellemmel telített és őneki elég nehéz. De aztán ők is hamar beilleszkedtek...

A második generáció, a gyerekkorukban Németországba érkezők számára nagy jelentősége volt az újonnan kialakított kortárs kapcsolatoknak, azok minőségének. A magyar cserkészlet átmenetet képezett a két világ között, és hát a párkapcsolati, házastársi „piacon” is fontos szerepet kapott: *„akkor volt viszont magyar cserkészlet. (...) Cserkészletben volt egy ugyancsak disszidált... magyar pap, aki.. (...) egy nagyon rendes pali volt (...) És az nagyon klassz volt a gyerekek akkor; mindig mentek... (...) két hét volt nyáron és akkor télen elmentek síelni. (...) és akkor nagyon sok magyar népdalt, történelmet [tanultak]; szóval eléggé ügyesen csinálták azt, hogy képezték őket. Úgyhogy ez bizony elég sokat jelentett nekik.”*

„Magyar cserkésztek, és hát akkor azok közül is nagyon sok az olyan kapcsolat volt, ahol nagyon sok házaspár alakult ki aztán ezekből... A baráti körökbe mind a mai napig is tartják a kapcsolatot. Úgyhogy ez is egy ilyen szempontból fontos volt...”

Aztán a gyerekek ezt a feladatot átveszik, az azonosulás megtörtént, ők is próbálják visszaadni, amit kaptak, ez a motívum többször megjelenik az első generáció narratívájában is. *„Szóval később a gyerekek akkor már nagyobbak voltak; [a kisebbik fiú] például hosszú éveken keresztül ő rendezte ezt a téli tábor. [A nagyobbik fiú] meg mostan mióta ott is van már két unoka és hát növekednek... ő meg most próbálja a cserkészletben besegíteni, (...) úgyhogy akkor ő úgy próbálja visszaadni, amit akkor kapott.”*

A magyar nyelv átadásával kapcsolatban van, aki tudatos egyéni stratégiát követ, van, aki tudatosan vagy kevésbé tudatosan közösségi szinten igyekszik átadni, megőrizni, átörökíteni az ősök nyelvét: *„Mi különösebben ezt (...) nem csináltuk tervszerűen vagy tudatosan, valahogy természetesen a gyermekeinkkel (...) magyarul beszélünk mindig. Egyrészt soha nem jártak magyar iskolába, de mind a kettő tökéletesen beszél. De arra nagyon..., először is végigolvastattam őket magyarul. Sokat jártunk Magyarországra, hát vakációba több hetekre... Odajárattam hittan-közös csoportba nyaranként táborokba. Egy fantasztikus pap, akinek 7 vagy 8 kispapja volt abban az időben, tényleg az egy nagyon jó társaság volt. (...) Az elején, amikor kicsik voltak még, és kezdődött a nyelvkeverés, akkor volt egy olyan játék, hát én többet voltam velük, hogy nem keverjük a szavakat, nem keverjük a nyelveket, amelyiket nem tudjuk, megyünk a lexikonhoz és megnézzük mi a megfelelője, ha nem ismerjük a szavakat. Aztán ezt odáig fokoztuk, hogy azért volt valami kicsi büntetés, ha... De tényleg megőrizték a nyelv tisztaságát mind a ketten. És most már sokszor megtörténik az, mikor az ember fáradtabb, akkor időnként belekever néhány német szót, vagy hirtelen nem jut eszébe a magyar, és ők szólnak, hogy na, tisztán beszéljünk.”*

Egy erdélyi származású házaspár, ahol az édesapa részben román, részben szász és magyar származású és az édesanya székely a következő többes nyelvi stratégiát követi a 3 év körüli kisfiúknál: *„Mi pedig [a kisfiúkkal] megpróbáljuk ezt a spárgát valahogy megcsinálni, hogy magyarul is, románul is, németül is, hogy benne azért legyen meg egy ilyen mind a három kultúrából származó mag első perctől kezdve. Hogy ez mennyire sikerül, ez majd kiderül. Mindenesetre az alapot mi megadjuk neki.”*

Egy időközben nagymamává vált interjúalanyom, aki ezt a többnyelvű stratégiát követte lányainál, így vall ennek előnyéről: *„És ami nagyon érdekes és ezt már több tanár is mesélte nekem, és a tapasztalat is, és a gyerekeken is látom, nemcsak a*

miénkeken, hogy a többnyelvűségben felnőtt gyerekek sokkal jobb teljesítményt hoznak az iskolában.”

A magyar nyelv megőrzésére irányuló stratégia az is, amikor nem a kinti diaszpóra közösség által nyújtott lehetőségeket (baba-mama klub, hétvégi iskola, magyar cserkészlet, stb.) veszi valaki szülőként csak igénybe, hanem a modern infokommunikációs eszközök által az otthon, azaz jelen esetben Magyarországon maradt rokonokkal, nagyszülőkkel tartják rendszeresen a kapcsolatot, bevonva ebbe a kommunikációba a pl. az óvodás korú gyerekeket. *„A család, a nagyszülők, főleg most, a gyerekek miatt próbáljuk a kapcsolatot skype-on fönntartani. A gyerekek már így nőnek föl, hogy videotelefonálunk. De az teljesen más, mint élőben...”*

Míg a már Németországban született és már óvodás korba lépett, magyar szülőkkel rendelkező gyerekek esetében sem teljesen zökkenőmentes a beilleszkedés, bár a nyelvi akadályok ellenére valójában nekik nem kell olyan veszteség-élményekkel megbirkózniuk, mint az iskolás korában külföldre kerülő második generációs társaiknak. Az óvodás korú gyermekéről így vall egy magyar édesanya, aki otthon is a magyar nyelvet használja a családban: *„Tehát látom a [kislányomon] is, aki most kezdte az ovit, és nem beszélt előtte németül, csak 1-2 szót, amit itt-ott felszedett. És most persze szedi föl gyorsan, de azért még mindig nehéz. Egy gyereknek csak meg kell küzdeni azzal, hogy egy tök idegen környezetben ott hagyják egyedül, az anyukája nélkül. Jó, nagyon gyorsan tanulnak, meg ő nagyon szereti szerencsére az ovit, de ez azért csak stressz. Itthon kijönnek dolgok. Az oviban mondjuk nem sír, csak itthon jön ki a feszültség. Két-három hónapja jár csak oviba. Mindenesetre iskola esetében még nehezebb lehet ez a beilleszkedés.”*

Ez az édesanya így folytatja gondolatait a jövőre vonatkozóan, amiben az iskolás korhoz kapcsolódó dilemmáit veti fel a Németországban felnőtt generáció vonatkozásában: *„Van egy nagyon jó barátunk (...) náluk már a kisfiú elkezdte az iskolát. Mondta, hogy elvileg még járhat Magyarországra is. Igen, csak én pl. úgy gondolom, hogy ha itt elkezd az iskolát, és már 12-14 évesek lesznek, akkor már itt nőnek föl, és nekik Magyarország már egy idegen ország lesz. Nekik már nem ugyanazt fogja jelenteni Magyarország, mint nekünk, akik ott nőttünk föl. Minél később megyünk, annál inkább idegen országnak fog tűnni. Emiatt is veszélyesnek tartom, ha túl sokáig várunk, mert az nekik [a gyerekeknek] lesz nagyon nehéz.”*

Lényeges információ az is, hogy a harmadik generációra hogyan terjed tovább a nyelvhasználati tudatosság a szülei, azaz a második generáció részéről: *„[A fiam] nagyon vigyáz arra, hogy mondja, hogy beszéljétek magyarul velük – szóval kétnyelvűek az unokák. Ugyhogy azok nagyon jól tudnak magyarul. (...) Járnak magyar óvodába, minden héten rendszeresen viszik. Most meg cserkészetre, meg hát a [fiamék] otthon nyaralnak minden nyáron. Akkor ott is tudnak magyarul beszélni.”*

Az első generáció a saját identitását nagyrészt magyarként, vagy Németországban élő magyarként nevezi meg, de már gondban van, hogy is viszonyuljon saját gyerekei nemzeti hovatartozásához, azaz a második generáció identitásához: *„Benne vannak ebben a német rendszerben... Ha megkérdezi őket, igen magyarok is, meg... németek is, de nem tudom...Inkább azt hiszem, hogy magyaroknak, de inkább ...Nem, ez nem olyan fontos, hogy... Régen talán ez fontos volt, hogy talán hozzátartozott. De a mostani identitáshoz mind a kettő hozzátartozik. Szóval azt nem hiszem, hogyha hirtelen rákérdeznek, hogy na most mi vagy, akkor magyar vagy vagy német vagy? Akkor biztos azt mondják, hogy magyar. De hogyha aztán a hétköznapi életről van szó, (...) akkor ez már rögtön megváltozik. Akkor már*

ugye ebben a miliőben élnek és itt kell nekik boldogulni. Úgyhogy akkor már hiába magyarok, akkor is itt élnek.”

Irodalomjegyzék

- Barna M., Nguyen Luu L. A., & Várhalmi Z. (2012). *Az én házam egy keleti ház a nyugati világban. Nemi szerepek és beilleszkedés a konfuciánus és muszlim hagyományú országokból származó bevándorlók körében*. Budapest: ICCR Budapest Alapítvány.
- Breakwell, G. M. (1986). *Coping with Threatened Identities*. London: Meuthen.
- Horvát M. T., Dúll A., & László J. (2006). A helyvesztesség vizsgálata migrációban lévő magyar fiatalok körében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 61 (1), 133-153.
- Huseby-Darvas É. (2008). A bevándorló nők mint a kontinuitás fenntartói Delray amerikai magyar közösségében. In Kézdi Nagy G. (szerk.), *A magyar kulturális antropológia története* (pp. 336-368). Budapest: Nyitott Könyvműhely.
- Koltai J., Sik E., & Simonovits B. (2015). A kvanti-kvali áldilemmán túl. *Szociológiai Szemle*, 25 (2) 31-49.
- Kopp M., & Martos T. (2011). *A magyarországi gazdasági növekedés és a társadalmi jóllét, életminőség viszonya*. Budapest: Magyar Pszichofiziológiai és Egészséglélektani Társaság.
- Kopp M., & Skrabski Á. (2009). Magyar lelkiállapot az ezredforduló után. *Távlatok*, 86, 32-52.
- Kovács N. (2009). *Szállítható örökség. Magyar identitásteremtés Argentínában (1999-2001)*. Budapest: MTA-Kisebbségkutató Intézet; Gondolat
- Melegh A. (1999). Migráció és életút: amerikai magyarok élettörténetei. *Regio*, 10 (3-4) 126-160.
- Susánszky É., & Szántó Zs. (2003). Szociokulturális környezet, megküzdési stratégiák, életminőség. *Szociológiai Szemle*, (2), 84-102.
- Uslucan, H.-H. (2009) *PatientInnen im Kontext ihrer Kulturen*. Előadás 59. Lindauer Psychotherapiewochen, 2009. április 16.
- Várhalmi Z. & Kovács A. (2014) Módszertani problémák a migrációkutatásban. In Kovács A., & Várhalmi Z. (szerk.), *Válaszhiányok kezelésétől a résztvevő megfigyelésig. Módszertani problémák a migrációkutatásban* (pp. 9-42). Budapest: ICCR.